

FELELŐSSÉG, BIZTOSÍTÁS, FELELŐSSÉGBIZTOSÍTÁS A „BIZTOSÍTÁSI PIACRÓL JOGÁSZOKNAK, BIZTOSÍTÁSI JOGRÓL KÖZGAZDÁSZOKNAK” KONFERENCIA PÓDIUMBESZÉLGETÉSÉNEK ÖSSZEFOGLALÓJA

Dr. Bán Dániel (egyetemi docens (BCE, KRE ÁJK), daniel.ban@uni-corvinus.hu)

ÖSSZEFOGLALÓ

A Budapesti Corvinus Egyetem Számviteli és Jogi Intézetének Gazdasági Jogi Tanszéke 2023. május 10-én „Biztosítási piacról jogászoknak, biztosítási jogról közgazdászoknak” címmel rendezett konferenciát. A rendezvény kifejezett célja volt, hogy a „kockázat”, „kár”, „felelősség” és „biztosítás” hívószavak által leírt fogalmakat és azok egyes összefüggéseit jogászok és közgazdászok, elméleti és gyakorlati szakemberek együtt vitassák meg. A konferencia aktualitását aligha kell indokolni: napjainkban egymást érik azok a jelenségek, amelyek – úgy is, mint a biztosítási piacot meghatározó külső tényezők – jelentős mértékben növelhetik a kockázati kitettséget, és persze ezzel párhuzamosan a biztonság iránti vágyat és az öngondoskodásra való igényt is. Járvány, háború, a szabályozási környezet kiszámíthatatlan és átláthatatlan változása (változtatása): mind olyan körülmények, amelyek a kockázatallokáció és kockázatkezelés kiemelt jelentőségére vezetnek.

SUMMARY

The Business Law Department of the Institute of Accounting and Law of the Corvinus University of Budapest organised a conference on 10 May 2023 entitled "On the insurance market for lawyers, insurance law for economists". The explicit aim of the event was to bring together lawyers and economists, theoreticians and practitioners, to discuss the concepts described by the buzzwords "risk", "damage", "liability" and "insurance" and their specific contexts, as well.

There is little need to justify the timeliness of the conference: today, there is a succession of phenomena which, like the external factors that determine the insurance market, can significantly increase risk exposure and, of course, the desire for security and the need for self-care. Epidemic, war, unpredictable and opaque changes in the regulatory environment: all circumstances that lead to a high priority for risk allocation and risk management.

Kulcsszavak: biztosítás, felelősségbiztosítás, mesterséges intelligencia, koronavírus-járvány
Keywords: insurance, liability insurance, artificial intelligence, covid-pandemic

JEL: G22, K23, D8, I13

DOI: 10.18530/BK.2023.3-4.66

<http://dx.doi.org/10.18530/BK.2023.3-4.66>

A konferencia plenáris előadásait követően négy pódiumbeszélgetésre került sor, amelyek közül ehelyütt az első, a „Felelősség, biztosítás, felelősségbiztosítás” című szekció körében elhangzott gondolatokat igyekszünk röviden felidézni. A pódiumbeszélgetés résztvevői *Fuglinszky Ádám* egyetemi tanár (ELTE ÁJK), *Molnár István* ügyvéd és *Szalai Ákos* habilitált egyetemi docens (BCE, PKKE ÁJK) voltak, a beszélgetést *Bán Dániel* egyetemi docens (BCE, KRE ÁJK) moderálta.

Hozzászólásában *Fuglinszky Ádám* a kockázatok polgári (kártérítési) jogi kezelésének általános tendenciáiról osztott meg néhány bevezető gondolatot. A válságok és a szerződési jog, illetve a kontraktuális felelősség kapcsolatával összefüggésben jelezte, hogy a jogfejlődés a kockázatallokációra koncentráló szigorú felelősség irányába mutat, azzal, hogy az egyes kimentési körülmények fogalmi keretei természetesen erősen jogrendszer-specifikusak (ebben a vonatkozásban izgalmas példaként említette, hogy amíg Japánban a földrengést, addig Izraelben a háborús eseményt nem tekinti a bírósági gyakorlat előreláthatatlan körülménynek). Alighanem arról van ugyanis szó, hogy a különböző válságok, illetve válsághelyzetek tapasztalatai az adott társadalom, illetve gazdaság sajátos viszonyainak megfelelően épülnek be a joggyakorlatba, amelyre tekintettel – középtávon – megnőhet a szerződéses rendezés lehetősége és jelentősége.

A napjainkban rendkívül aktuális digitalizációval összefüggésben – különösen a mesterséges intelligencia alkalmazásának terjedésével kapcsolatban – ugyancsak izgalmas tendenciák rajzolódhatnak ki. A gyakorlatban – a platformszolgáltatásokkal összefüggő jogsértésektől az önvezető autók „által” okozott balesetekig – számtalan olyan esettel találkozhatunk, amelyekben alapvető kártérítési jogi kérdéseket kell újragondolni. Így például kérdéses, hogy az egyes „okos” eszközök kapcsán tartható-e az ún. jogági jogellenesség függetlenségének elve akkor, ha – megfelelő előzetes tesztelést követően – közjogi természetű döntés születik valamely termék piacra dobásának megengedhetőségéről. A mesterséges intelligencia alkalmazásával összefüggő általános problémaként jelenik meg az, hogy mikor, milyen feltételek mellett és mennyiben keretezhetik át a kártérítési jogi gondolkodást az alapjogi, emberi jogi kérdések. A polgári jogi kártérítési felelősség alapja tekintetében pedig azt célszerű (új) megválaszolni, hogy a változó fogalmi keretek között vajon ismét fel kell-e tenni a „*fault based v. risk based*” felelősség kérdését.

Jól látható, hogy nemcsak a válságok, de a csaknem folyamatos technológiai fejlődés is újabb és újabb kérdéseket vet fel a kockázatok polgári jogi kezelése körében. Aligha véletlen hát, hogy a mesterséges intelligenciát érintő kérdések az Európai Unió jogalkotási ingerküszöbét is elérték. Jóllehet a kérdést illetően egyelőre irányelvtervezetig jutott a jogalkotási folyamat, de úgy tűnik, hogy – különösen a termékfelelősségi irányelv-módosítással „egybeolvasva” – ebből is levonhatók fontos következtetések. Ebben a vonatkozásban elsősorban a mesterséges intelligencia kockázatalapú (normal és high risk) differenciálása, a termékfogalomnak a szoftverre történő kiterjesztése, a termékhiba-fogalom és a termékár-fogalom kiterjesztése (például adatvesztésre), valamint a felelős személyek körének (például online platformokra való) kitágítása érdemel említést. Könnyű belátni, hogy az ilyen irányú jogváltozás – az elvi alapok újragondolása mellett – a gyakorlati rész kérdéseket is átkeretezheti, és szükségszerűen nyomot hagyhat a (felelősség)biztosítási piacon is.

A mesterséges intelligenciát érintő kérdések az Európai Unió jogalkotási ingerküszöbét is elérték.

Szalai Ákos hozzászólásának központi kategóriái a *jogi kockázat* fogalmi megragadása, illetve a *jobbizonytalanság* problémája voltak. Ezek – álláspontja szerint – az egyes biztosítási termékek kifejlesztésekor (is) kiemelt jelentőségűek, és alapvetően két formában jelennek meg. Mindenekelőtt: az érintett szereplőknek ismerniük kell a *hatályos jogot*, vagyis megfelelő információval kell rendelkezniük arról, hogy a jogrendszer miként reagál (na az adott termék miatt esetleg felmerülő jogértelmezési kérdésekre. A hatályos jog ismeretével összefüggésben Szalai Ákos a *jogértelmezés* jelentőségére hívta fel a figyelmet. Mint felelevenítette, a koronavírus-járvány kirobbanásakor bizonytalan volt – többek között – annak a megítélése is, hogy a járvány vajon a jogi (különösen: szerződésből fakadó) kötelezettségek teljesítése alóli mentesülést eredményező körülménynek tekinthető-e. Márpedig ennek eldöntése alapvetően befolyásolja a biztosító költségeit, és a felelősségbiztosítás iránti keresletet, valamint annak nyereségességét. Másrészt adottságként kell elfogadni a (folyamatos) *jogváltozás* lehetőségét. Ez utóbbira az elmúlt időszakban – különösen a koronavírus-járvány kezelése kapcsán – meglehetősen sok példát láthattunk. A járványkezelés körében számos olyan döntést kellett hozni, amelyek a megbetegedések, a lezárások, a vakcinák esetleges mellékhatásai kapcsán felmerülő károk, költségek viselését érintették. Több országban ún. *no-fault rendszerek* alakultak ki, amelyek gyakorlatilag ellehetetlenítik adott kockázat kapcsán a felelősségbiztosítást. Ezek a rendszerek jellemzően állami kompenzációs alapokat hoznak létre, ami gyakorlatilag a „járványkárok” állami költségvetés terhére történő kompenzálását eredményezi. Kérdéses ugyanakkor, hogy a koronavírus-járvány miatt fellépő problémák kezelésére létrejött állami kompenzációs megoldások más területeken is megjelenhetnek-e. Ha igen, akkor a biztosítási (különösen a felelősségbiztosítási) termékek fejlesztése nyilvánvalóan veszít a vonzerejéből, hiszen a keresletüket alapvetően befolyásolja az, hogy a károk kapcsán számíthatnak-e állami

kompenzációra a károsultak, vagy a polgári jogi felelősség marad a kompenzáció alapvető formája (ami felelősségbiztosítás esetén a biztosító számára jelent keresletet).

A járvánnyal összefüggő biztosítási kérdések kapcsán Szalai Ákos megjegyezte, hogy Magyarország azon európai országok közé tartozik, amelyekben az egészségügyi kiadásokon belül a legmagasabb az ún. *out-of-pocket költségek* aránya. Noha ez évtizedek óta így van, álláspontja szerint mégsem alakult ki ezen kiadások fedezésére érdemi egészségbiztosítás. A jelenség egyik magyarázata – megítélése szerint – az lehet, hogy az egészségbiztosítás csak akkor működőképes, ha nemcsak a biztosító és a biztosított, hanem a biztosító és az egészségügyi szolgáltató közötti kapcsolat jogi szabályozása is támogató jellegű. Ha a jog csak az első kapcsolatnak szentel kellő figyelmet, és elhanyagolja a másodikat (a biztosító és a szolgáltató közötti kapcsolatot), akkor a biztosítás nem lesz működőképes. Ezért az egészségbiztosítás egyik legnagyobb problémája az ún. *ex post morális kockázat* (vagy másként: a kínálat vezérelte kereslet): a szolgáltatás igénybevételéről, a szolgáltatás formájáról és költségéről is nagyrészt az orvos dönt (s mivel a beteg azt a biztosításból fedezi, így ő sem lesz költségérzékeny).

Molnár István alapvetően három gondolatkört érintett felszólalásában. Mindenekelőtt röviden ismertette a felelősségbiztosítás (megelőzőleg: „szavatossági” biztosítás) történetileg ellentmondásos megítélését, amely részben a *moral hazardhoz* való hagyományosan eltérő hozzáállásból fakadt. Amíg a második világháború előtti jogirodalomban még volt olyan nézet, amely egyenesen jóerkölcsebe ütközőnek tekintette a konstrukciót (arra tekintettel, hogy a biztosítás e fajtája tulajdonképpen felelőtlen és elővigyázatlanná teszi a biztosítottat), addig az 1959. évi Polgári Törvénykönyv már intézményesítette a felelősségbiztosítást (jóllehet a szándékos károkozásokra nem terjedhetett ki a fedezet, a súlyos gondatlansággal okozott károk miatt pedig a biztosító regressz igényként visszakövetelhetette a károsultnak nyújtott térítést a biztosítottól). Később, az 1970-es években pedig azzal kapcsolatban bontakozott ki vita a *Biztosítási Szemle* c. folyóirat hasábjain, hogy vajon a kontraktuális (szerződésszegéssel okozott) károk egyáltalán biztosíthatók-e. Érdekes megjegyezni, hogy ehhez képest napjainkban a legjelentősebb fejlődést a – jobbára kontraktuális alapú – ún. *szakmai felelősségbiztosítások* mutatják, hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt.

Fizetésképtelenségi jogi kérdéseket is felvető kérdésként ismertette Molnár István a biztosított megszűnésével kapcsolatos újabb felsőbbírói gyakorlatot. A Kúria egyik közelmúltbeli felülvizsgálati határozata¹ alapjául szolgáló ügyben a bíróságnak arról kellett döntést hoznia, hogy az *alanytalanná váló kárkötelem* jogosulti oldalán álló károsult hozzáférhet-e a megszűnt károkozó felelősségbiztosítási fedezetéhez. A konkrét ügyben a felperesi károsult egy fuvarozót és annak felelősségbiztosítóját perelte, előbbi marasztalásra, utóbbi annak megállapítása végett, hogy a fuvarozó felelősségbiztosítási szerződése kiterjed a felperesnek okozott károkra. A per tartama alatt azonban az alperesi fuvarozó kényszerítési eljárás eredményeképpen a cégnyilvántartásból törlésre került és megszűnt, és így kérdéssé vált, hogy a megszűnt károkozó kárfelelőssége megállapíthatóságának

hiányában hozzáférhet-e egyáltalán a károsult a felelősségbiztosítási fedezethez. A probléma abból fakad, hogy a magyar jogban – a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás kivételével – a károsult nem perelheti marasztalásra közvetlenül a felelősségbiztosítót. A jogeset azért vált kiemelt jelentőségűvé, mert – számos európai jogrendszer megoldásával ellentétben – a magyar jog kivételesen (például a károkozó csődje vagy megszűnése esetén) sem ismeri el a közvetlen perlés (direct action) jogát. Ennek figyelembevételével a Kúria következőképpen foglalt állást: „I. Ha a biztosított a károkozást nem ismeri el, és az jogerős ítélettel sem igazolt, nincs olyan kár, amelyre a felelősségbiztosítás alapján a biztosítónak fedezetnyújtási kötelezettsége állna fenn. II. Elismert vagy jogerősen megítélt kártérítési összeg hiányában a kártérítés iránti igénnyel fellépő személynek nincs olyan védendő joga, amely a biztosítóval szemben a felelősségbiztosítási szerződésen alapuló helytállási kötelezettség megállapítására irányuló keresetét megalapozná. III. A rosszhiszemű álképviselő eljárásának jóváhagyásához egyértelmű, a jóhiszeműség és tisztesség általános polgári jogi követelményének megfelelő magatartás várható el. Ennek értékelése során a bíróságnak fokozott körültekintéssel kell eljárnia.” A Kúria elvi élel kifejtett álláspontja szerint tehát többlettényállás hiányában önmagában a károkozás és a károsodás ténye sem váltja ki a felelősségbiztosító helytállási kötelezettségét, ha felelősségét a károkozó nem ismerte el, és a kárfelelősség kérdésében ellene – megszűnése okán – már ítéleti megállapítás sem hozható. Ugyanez pedig kizárja a felelősségbiztosítóval szembeni megállapítási kereset megalapozottságát is. A Kúria ítéletének dogmatikai megalapozottságára tekintettel – Molnár István álláspontja szerint – kizárólag jogalkotás útján rendezhető a károsultak szempontjából nem vitásan méltánytalan helyzet. Megítélése szerint jogszabályi úton kellene kimondani azt, hogy kivételesen marasztalás iránt perelhető a felelősségbiztosító akkor, ha a károkozó (felelősségbiztosított) jogutód nélkül megszűnt. A közvetlen igényérvényesítés pedig akár *direct action*, akár *subrogation* útján megoldható lenne.

A legjelentősebb fejlődést a szakmai felelősségbiztosítások mutatják.

Hozzászólása harmadik gondolati egységeként Molnár István olyan példákat említett a gyakorlat köréből, amelyek – bizonyos új típusú kockázatok megjelenésére tekintettel – a biztosítási fedezet *részleges funkcióváltásáról* (vagy legalábbis az erre irányuló károsulti igényről) árulkodnak. Az utóbbi időben tendenciaszerű, hogy a károsultak valamely széles körben jelentkező új típusú kockázat esetén olyan felelősségbiztosítási fedezeten igyekeznek „fogást találni”, amely a biztosító és a biztosított eredeti szándéka szerint nem az adott kockázat fedezését célozta. A kizárások nem egyértelmű megfogalmazása – és nem ritkán a bíróságok fedezetpárti megközelítése – miatt azonban több esetben előfordul, hogy a biztosító térítési kötelezettsége alól nem tud mentesülni. Ilyen helyzet állhat elő például akkor, amikor az ún. cellainformációk alapján megdől, hogy a devizahitelszerződést felolvasták volna az adósnak a közjegyzői irodában, és a

bank által – az érvénytelen szerződés alapján – a hiteladóssal szemben kezdeményezett végrehajtás nem vezet eredményre, ezt követően a bank a közjegyző felelősségbiztosítójával fordul szembe. Hasonló probléma áll elő akkor, amikor a koronavírus-járvány miatt elrendelt korlátozó rendelkezések (lockdown) következtében elszenvedett károokra nem terjed ki a biztosítottak (jellemzően: étterem, kávézó, szálloda stb.) üzemszünet-biztosítása, amiért az ügyfelek a vagyonszerzésük megkötésében közreműködő biztosítási alkuszukat teszik felelőssé, végső soron pedig azok szakmai felelősségbiztosítójától igyekeznek kompenzációt szerezni.

A kizárások nem egyértelmű megfogalmazása miatt a biztosító térítési kötelezettsége alól nem tud mentesülni.

De a számítástechnikai kockázatok elterjedése és a dedikált, ún. cyber risk biztosítással való fedezhetősége ellenére gyakran előfordul az is, hogy egy vállalkozás ilyen fedezet hiányában válik számítástechnikai incidens áldozatává. Ilyenkor sem ritka, hogy a sérelmet szenvedő vállalkozás (illetve tulajdonosai) a vezető tisztségviselők felelősségbiztosítására (ún. D&O biztosítás) apellálva perlik az ügyvezetőket, amiért azok nem gondoskodtak a vállalkozás megfelelő IT-biztonságának kialakításáról. Mindezek a – nem egyszer erőltetettnek tűnő – megoldások a biztosítási termékek részleges átalkotását vetítik előre.